

SALLAY GERGELY PÁL
A Magyar Érdemkereszt / Magyar Érdemrend, 1922–1945¹

The Hungarian Cross of Merit / Hungarian Order of Merit, 1922–1945

Following Hungary's newly gained independence after the First World War, in the early 1920s, creating a new, national Hungarian award system became possible and necessary. This was attempted only once before, during the War of Independence of 1848–1849. The Hungarian Cross of Merit (later known as the Hungarian Order of Merit), which formed the backbone of the Hungarian award system for a quarter of a century until 1945, was instituted by Regent Miklós Horthy on 14 June 1922, and its statutes were approved on 19 June 1923. In the Second World War, the Hungarian Order of Merit was also awarded for gallantry and for highly successful command and leadership during operations. During its existence of over 20 years, the Hungarian Order of Merit had numerous recipients, both Hungarian and foreign, from famous statesmen to military officers, members of the clergy, artists and athletes, to a small number of women – in accordance with the social structure of the time. The paper presents a short history of the order.

A Magyar Érdemkereszt és Érdemérem, 1922–1935

„1920 elején, az akkori fővezérségnél, több ízben szóbeszéd tárgya volt valamely új magyar érdemrendnek, vagy érdemjelnek, ha nem is alapítása, de legalább előkészítő terve. E sorok írója akkor, 1920 februárius havában, javaslatot terjesztett be a fővezérséghez, amelyben az egykori magyar Sárkány-rend felújítását ajánlotta, abban az alakjában, amelyben azt Grünberg 1483. évi címereskönyve megörökítette. A fővezérség a javaslatot – hozzászólás végett – a Hadtörténelmi Levéltárnak adta ki, ámde ennek akkori vezetője határozottan a Sárkány-rend ellen nyilatkozott. Ehelyett azonban az 1848–49-i magyar katonai érdemrend felújítását óhajtotta. Se az egyik, se a másik, tervből nem lett semmi s a dolog egyelőre el is aludt. Végre, 1922 június 14-én, gróf Bethlen István miniszterelnök előterjesztésére, a kormányzó hozzájárult egy új magyar érdemkereszt és magyar érdemérem alapításához s annak időközben kidolgozott alapszabályait, 1923 június 19-én, jóvá is hagyta.”²

A fenti sorok a Turul 1925. évi kötetében jelentek meg Gyalóky Jenő hadtörténész tollából, aki valóban ott bábáskodott az önállóvá vált Magyarország új kitüntetési rendszerének bölcsőjénél az 1920-as évek elején.³

A hivatalosan Magyar Érdemkereszt és Érdemérem elnevezésű kitüntetés-család alapításának dátuma tehát 1922. június 14., alapszabályainak elfogadására pedig 1923. június 19-én került sor.⁴ „A haza szolgálatában szerzett érdemek látható elismerésül...” alapított és adományozott Magyar Érdemkeresztet – bár jellegében, külsőségeiben a klasszikus érdemrendeket idézte – kül- és belpolitikai tényezők tudatos figyelembe vételével nem Magyar Érdemrendnek nevezték el létrehozásakor. Horthy Miklós, aki kormányzóként bizonyos korlátozásokkal⁵ gyakorolhatta a királyi felségjogokat, igen óvatosan járt el a kétségtelenül kényes kérdés megközelítésében, amelynek fókuszában az egyik legszemélyesebb uralkodói jogkör, a kitüntetés-alapítási és adományozási jog állt. Elismerésekre ugyanakkor szükség volt. Egyrészt egy esetleges fegyveres konfliktus esetén a harctéri érdemek jutalmazására és kiemelkedő teljesítmények ösztönzésére nem állt volna rendelkezésre eszköz – igaz, erre végül ekkor nem is volt szükség. Másrészt azonban sürgető volt azoknak a nemzetközi szervezeteknek és személyeknek elismerése, akiknek jótékony, emberbaráti tevékenysége tette lehetővé a világ különböző tájain rekedt magyar hadifoglyok hazaszállítását, vagy éppen a rászoruló magyar gyermekek nyugat-európai üdültetését az 1910–1920-as évek fordulóján és az 1920-as években. Ezek célzott méltánylására Horthy már a Magyar Érdemkereszt létrehozása előtt, 1922 márciusában megalapította és az év során

1 A témáról újabban megjelent: *Pallos Lajos – Sallay Gergely*: Csillag és kereszt. 100 éves a Magyar Érdemrend. Kiállításvezető. Bp. 2023.

2 *Gyalóky Jenő*: Az új magyar érdemjelek és díszjelvények. Turul 39. (1925) 25.

3 A témáról bővebben lásd *Makai Ágnes*: Kitüntetés-vita 1920-ban. Alapítások és adományozások lehetősége a kormányzói jogkör alapján. In: A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője. 19. sz. Szerk. Sallay Gergely Pál – Závodi Szilvia. Bp. 2019. 329–344.

4 Budapesti Közlöny, 57. évf. 259. sz. (1923. november 15.) 1.

5 Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvény cikk 13. § értelmében a kormányzó nemességet nem adományozhatott és a főkegyúri jogot nem gyakorolhatta.

már adományozta is a Magyar Vöröskereszt Díszjelvényt.⁶ Utóbbi azonban nem tölthette be azt a szerepet, amelyre a második világháború végéig tartó, mintegy negyedszázados történelmi korszak magyar kitüntetési rendszerének gerincét képező Magyar Érdemkereszt volt hivatott: mind polgári, mind katonai vonatkozásban lehetőséget biztosítani az általános érdemek és szolgálatok teljeskörű elismerésére.

A Magyar Érdemkereszt fokozatai nagykereszt és I–V. osztály voltak. A nagykeresztet és az I. osztályt vállszalagon, a II. osztály jelvényét nyakszalagon viselték, míg a szalag nélküli III. osztályt, valamint a háromszögletű szalagra akasztott IV. és V. osztályt mellre tűzték. A két legmagasabb fokozat jelvényéhez csillag is tartozott, illetve a II. osztályt is adományozták – előkelőbb fokozatként – csillaggal.

A kitüntetés jelvénye a fehér kereszt, amelynek közepén, az előlapon, zöld koszorúban, vörös alapon a magyar államcímer egyik eleme, a hármas halmon álló kettős kereszt, míg a hátoldal középrészén latin nyelvű jelmondat: SI DEUS / PRO NOBIS / QUIS / CONTRA NOS / 1922 („Ha Isten velünk, ki lehet ellenünk?”).⁷ A bibliai idézet, amelyet korábban már Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és II. Rákóczi Ferenc, Magyarország vezérő fejedelme is zászlajára tűzött, arra a hitre utalt, amelyet az ország a trianoni békeszerződés utáni késébejtő helyzetében is táplált.

A Magyar Érdemkereszt alapszabályai tartalmazták ezen kívül a kormányzói „különös dicséret elismerés” és „dicséret elismerés” (polgári személyek részére „teljes elismerés”, illetve „elismerés”) látható jelét képező koronás érmek, továbbá a „személyes bátorsággal véghezvitt tettek elismerésére alapított ezüst érem”, valamint a kitüntetés család két legalsó fokozata, a Magyar Ezüst és Bronz Érdemérem leírását. Az előbbieket (későbbi nevükön Magyar Koronás Nagy Aranyérem, Magyar Koronás Ezüstérem, Magyar Koronás Bronzérem), illetve az utóbbi (későbbi nevén Bátorsági Érem) a magyar Szent Korona másán függő érmek voltak, előlapjuk a hármas halmon álló kettős keresztet ábrázolja, a hátlapon SIGNUM / LAUDIS felirat olvasható.⁸ A Magyar Ezüst és Bronz Érdemérem ezüst, illetve aranyozott bronzérem volt, előlapjukon a hármas halmon álló kettős kereszt látható, a hátlap mezőjét pedig a Magyar Érdemkereszt latin nyelvű jelmondata tölti ki.

A Magyar Érdemkereszt nagykeresztjének és a katonák részére adományozott koronás érmeknek vörös-fehér szegélyes zöld selyemszalagja volt, a kitüntetés család többi tagja zöld selyemszalagon függött. A Bátorsági Érem mindezeketől eltérően „piros és fehér pólyás” szalagon függött.

A külalakjában az 1849-es Magyar Katonai Érdemrend tervezett keresztjét idéző Magyar Érdemkereszt jelvényei és a kitüntetés család egyéb tagjai tehát kifejezetten hangsúlyosan tartalmazták a magyar nemzeti jelképeket és színeket.

A Magyar Érdemkereszt egyes jelvényei ismeretesek 1921-es évszámmal, amely jól szemlélteti, hogy már a hivatalos megalapítás előtt napirenden volt a kitüntetés létrehozása és

gyártása. Érdekes, hogy később az 1921-es évszámú jelvényeket is viselték. Személyi hagyatékokból – ritkán ugyan, de – a mai napig előkerülnek.

A kitüntetések tervezője Megyer-Meyer Antal iparművész (a Székesfővárosi Iparrajziskola, majd 1923-tól a Képzőművészeti Főiskola tanára) volt.⁹

Megfelelő magyarországi ipari háttér hiányában az érdemjelek gyártása egészen az 1920-as évek végéig Bécsben (a Rothe, illetve Reitterer cégeknél) történt, a szalagokat pedig Párizsból rendelték. A Magyar Királyi Pénzverde csak ezután vette át az érdemjelek előállítását.¹⁰

A kitüntetések beszerzésének elhúzódó folyamata miatt a Magyar Érdemkereszt első adományozására egészen 1924-ig kellett várni. Az elismerés legelső kitüntetettje Prókay György, a diósgyőri vas- és acélgár főgépésze volt, aki „a gyárban előfordult tüzeset alkalmából tanúsított higgadt és körültekintő magatartásával az államvagyon megóvása körül szerzett érdemei elismeréséül” a Magyar Érdemkereszt V. osztályt kapta meg.¹¹

Az érdemjel eltérő fokozatai lehetővé tették többféle társadalmi réteg differenciált elismerését. A nagykeresztet csak államfők és a legmagasabb rangú politikusok kapták. Először Bethlen István gróf, miniszterelnök vehette át 1924-ben. Ezt követték az első adományozások külföldi személyeknek: Jüri Jaakson észt köztársasági elnök és Benito Mussolini olasz miniszterelnök 1925-ben, Vilma holland királynő 1926-ban, Ignacy Mościcki lengyel köztársasági elnök 1928-ban kapott nagykeresztet.¹²

Az I. osztályt is csak magas rangú személyeknek, minisztereknek, idegen államok Budapesten akkreditált követeinek, tábornokoknak, valamint a legmagasabb egyházi méltóságoknak adományozták.

A II. osztályt csillaggal többek között államtitkároknak, tábornokoknak, püspököknek és a közigazgatás, valamint az igazságszolgáltatás magasabb állású tagjainak, külföldi ügyvivőknek, főkonzuloknak, illetve a kulturális és tudományos élet kiválóságainak ítélték oda. A II. osztályú jelvényt önmagában az állami élet valamivel alacsonyabb rangú tagjainak adományozták, például miniszteri és követségi tanácsosoknak, egyetemi és főiskolai tanároknak. Mellettük egyházi személyek, apátok, prelátusok, valamint országos jelentőségű vállalatok igazgatói szerepelnek a kitüntetettek között, a katonák köréből elsősorban tábornokok. A III. osztály kitüntetettjei között – a teljesség igénye nélkül – bírókat, espereseket, ezredeseket és (érdekességképpen) kiemelkedő teljesítményt nyújtó sportolókat is találunk, illetve megkapta például Endresz György és Magyar Sándor óceánrepülő is.¹³ A IV. osztály polgári jutalmazottjai többek között jegyzők, tanítók,

9 Szózat, 5. évf. 259. sz. (1923. november 15.) 5.; Magyarország, 31. évf. 144. sz. (1924. július 18.) 2.

10 A Magyar Érdemkereszt korai gyártásáról bővebben lásd *Makai Ágnes*: A Magyar Érdemkereszt alapítása. Numizmatikai Közlet 74–75. (1975–1976) 99–103.; *Makai Ágnes*: Újabb adatok a Magyar Érdemkereszt gyártásához. Numizmatikai Közlet 88–89. (1989–1990) 109–112.

11 Budapesti Közlet, 58. évf. 98. sz. (1924. május 15.) 1.

12 Magyarország tiszti cím- és névtára 40. (1929) 469.

13 Magyarország tiszti cím- és névtára 42. (1932) 478.

6 Budapesti Közlet, 56. évf. 109. sz. (1922. május 12.) 1.

7 Pál levele a rómaiakhoz 8,31.

8 E hátlati felirat alapján – amelyet már a Magyar Koronás Érdemérmek osztrák-magyar előképei is hordoztak – terjedt el a közbeszédben a kitüntetések nevéként a „Signum Laudis”.

orvosok, lelkészek, sportolók, külföldi attasék, katonai vonalon jellemzően alezredek, őrnagyok voltak. A magasabb fokozatokkal ellentétben az V. osztályt altisztek nyerhették el, és a társadalmi hierarchia alsóbb rétegéből kerültek ki a Magyar Ezüst, illetve Bronz Érdemérem megjutalmazottjai is. A Magyar Koronás Nagy Arany-, Ezüst- és Bronzérem a haderő vonatkozásában kizárólag tisztis elismerés volt, illetve ezeket az érmekeket csak magyar állampolgárok kaphatták.

A Magyar Érdemkereszt különböző fokozatai esetében szembetűnő a katonai személyek magas aránya. Magyarország tisztis cím- és névtára 1935-ös kötetének adatai alapján a kitüntetett katonák aránya az I. osztálynál 10 százalék körül mozgott, ugyanakkor ez a II. osztály a csillaggal esetében 26, a II. osztály kitüntetettjeinél 37, a III. osztálynál 65, a IV. osztálynál 35, míg az V. osztálynál 19 százalék volt. Összességében arányuk közel egyharmados volt.¹⁴

1929-ben bevezették a kitüntetéshez a kisdíszítményt.¹⁵ A kisdíszítmény az osztrák-magyar kitüntetésrendszerben a 20. század elején jelent meg katonai személyek viseletként azzal a céllal, hogy az egyenruhán bizonyos alkalmakkor ne kelljen teljes alakban viselni egy-egy magasabb fokozatú rendjelet. A kisdíszítmény a Magyar Érdemkereszt esetében azt jelentette, hogy a IV. osztályú kereszt mellett háromszögletű szalagjára egy-egy magasabb fokozat miniatűr jelvényét tűzték fel. A fegyveres erők és más egyenruhás testületek tagjai számára a kisdíszítmények mellett szalagsávok is lehetővé tették a kitüntetések praktikus jelzését a zubbony bal mellrészén.¹⁶

Egy 1930-as változtatás részben módot adott az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása miatt elintézetlenül maradt kitüntetési ügyek rendezésére is. Akkortól azok a tiszték és hasonállásúak, akik hivatalosan igazolni tudták, hogy első világháborús kitüntetési javaslatuk 1918 őszéig – bizonyos szintig bezárólag – tárgyalásra és jóváhagyásra került, jogosulttá váltak arra, hogy a Magyar Érdemkereszthez kapcsolódóan alapított Magyar Koronás Bronzérem vörös-fehér szegélyes sötétzöld (azaz katonai) szalagján az adott osztrák-magyar kitüntetést jelképező miniatűr viselhessék.¹⁷

A Magyar Érdemrend, a Magyar Arany, Ezüst és Bronz Érdemkereszt és a Magyar Érdemérem, 1935–1945

A Horthy-korszak konszolidációja 1935-re magával hozta az állam legmagasabb kitüntetésének átnevezését érdemrenddé.¹⁸ Egyúttal a nagykereszt és az I. osztály kivételével fokozatainak

elnevezései is megváltoztak: a II. osztály elnevezése közép-, a III. osztályé tisztis-, a IV. osztályé lovagkereszt lett. Az V. osztály ugyanakkor megszűnt, és helyette létrejött a Magyar Arany, Ezüst és Bronz Érdemkereszt. A kitüntetés családdhoz tartozó érdemérmek rendszere változatlan maradt.

A módosított alapszabályok első pontja a következőképpen határozta meg a kitüntetés funkcióját: „A magyar érdemrendet, a magyar érdemkeresztet és a magyar érdemérmeket Magyarország főméltóságú kormányzója a szerzett érdemek méltatására polgári egyéneknek a magyar királyi miniszterelnöknek a minisztertanács hozzájárulásával tett, a honvédségi egyéneknek pedig hadúri jogánál fogva a honvédelmi miniszter közvetlen előterjesztésére azoknak adományozza, akik az ország érdekében akár polgári, akár katonai téren kiváló buzgalommal és odaadással teljesítettek különösen hasznos szolgálatokat, és ezzel kitüntetésre méltónak bizonyultak.”¹⁹

Az V. osztály helyett létrejött háromfokozatú érdemkereszt további differenciálást tett lehetővé. Az Arany Érdemkereszt tulajdonosai között szép számmal akadtak különböző területeken dolgozó tisztviselők, rendőrök, detektívfelügyelők, iparosok, munkavezetők, mozdonyvezetők és a haderő állományából különféle altiszti rendfokozatú személyek.

Az alapszabályok értelmében az érdemrend, érdemkereszt és az érdemérem adományozásával oklevél nem járt, de a kitüntetettek értesítést kaptak attól a minisztériumtól, amely a kormányzónak a javaslatot előterjesztette. A kitüntetés átvételéről a kitüntetett átvételi elismervényt írt alá, halála után pedig az örökösöknek vissza kellett szolgáltatni a jelvényeket a Magyar Érdemrend irodájának. Eredetileg az elismerés magasabb fokozatának adományozása esetén a korábban elnyert jelvényeket szintén vissza kellett adni, azonban 1932-től az alacsonyabb fokozatok is viselhetők maradtak.²⁰

1. táblázat

A Magyar Érdemkereszt kitüntetés családjának tagjai (1922–1935)	A Magyar Érdemrend kitüntetés családjának tagjai (1935–1939)
Magyar Érdemkereszt nagykeresztje	Magyar Érdemrend nagykeresztje
Magyar Érdemkereszt I. osztálya	Magyar Érdemrend I. osztálya
Magyar Érdemkereszt II. osztálya csillaggal	Magyar Érdemrend középkeresztje csillaggal
Magyar Érdemkereszt II. osztálya	Magyar Érdemrend középkeresztje
Magyar Érdemkereszt III. osztálya	Magyar Érdemrend tisztikeresztje
Magyar Érdemkereszt IV. osztálya	Magyar Érdemrend lovagkeresztje
Magyar Érdemkereszt V. osztálya	Magyar Arany Érdemkereszt
	Magyar Ezüst Érdemkereszt
	Magyar Bronz Érdemkereszt
Magyar Koronás Nagy Aranyérem (1929-ig keskeny vörös-fehér szegélyes sötét smaragd zöld szalagon katonák részére vagy sötét smaragd zöld szalagon polgári személyek részére)	Magyar Koronás Nagy Aranyérem

14 Magyarország tisztis cím- és névtára 43. (1935) 479–489.

15 Honvédségi Közlöny, 56. évf. 8. sz. (1929. április 1.) 51.

16 Az osztrák-magyar vonatkozásokról bővebben lásd *Sallay Gergely Pál*: „Hadszalagon, kardokkal” Az első világháború hatásai az osztrák-magyar kitüntetési rendszerre. Bp. 2020. 22.

17 Honvédségi Közlöny, 57. évf. 27. sz. (1930. október 15.) 227. A témáról bővebben lásd *Baum Attila*: Háborús érdemek utólagos elismerése – Magyar Koronás Bronzérem, szalagján az elmaradt háborús kitüntetés kisebbített alakjával. Katonaiújság, 2. sz. (2010) 46–53.

18 Budapesti Közlöny, 69. évf. 296. sz. (1935. december 29.) 1.

19 Uo.

20 Budapesti Közlöny, 66. évf. 115. sz. (1932. május 24.) 1.

Magyar Koronás Ezüstérem keskeny vörös-fehér szegélyes sötét smaragdzöld szalagon (katonai) vagy sötét smaragdzöld szalagon (polgári)	Magyar Koronás Ezüstérem keskeny vörös-fehér szegélyes sötét smaragdzöld szalagon (katonai) vagy sötét smaragdzöld szalagon (polgári)
Magyar Koronás Bronzérem keskeny vörös-fehér szegélyes sötét smaragdzöld szalagon (katonai) vagy sötét smaragdzöld szalagon (polgári)	Magyar Koronás Bronzérem keskeny vörös-fehér szegélyes sötét smaragdzöld szalagon (katonai) vagy sötét smaragdzöld szalagon (polgári)
Bátorsági Érem	Bátorsági Érem
Magyar Ezüst Érdemérem	Magyar Ezüst Érdemérem
Magyar Bronz Érdemérem	Magyar Bronz Érdemérem

A Magyar Érdemrend Szent Koronával ékesített nagykeresztje és rendi lánc, 1939–1945

A Magyar Érdemrend 1939. május 13-án kelt alapszabályai értelmében a Szent Koronával ékesített nagykereszt lépett az érdemrend addigi legmagasabb fokozata, a nagykereszt helyébe (egyidejűleg a korábbi I. osztály neve lett nagykereszt).²¹ Ezzel a fokozattal magyar állampolgárok közül mindössze öt személyt, miniszterelnököket (Bárdossy László, Kállay Miklós), minisztereket (Bartha Károly, Hóman Bálint) és a Honvéd Vezérkar főnökét (Werth Henrik) tüntették ki. A diplomáciai protokoll eszközeként elsősorban külföldieknek adományozták, mintegy 20 személynek, akiknek döntő többsége uralkodó, köztársasági elnök vagy miniszterelnök volt.²²

Az alapszabályok szövege szerint a Szent Koronával ékesített nagykereszthez Magyarország kormányzójának „az adományozáskor történő ily irányú rendelkezése esetében a Magyar Érdemrend láncja is hozzátartozik.”²³ A rendi lánc adományozottja tehát egyidejűleg birtokolta a Magyar Érdemrend Szent Koronával ékesített nagykeresztjét (mint vállszalagon viselt kitüntetést és annak csillagát) és a rendi láncot.

Az alapszabályok szerint a lánc aranyozott ezüsből készült, 990 mm hosszú volt és 30 szemből állt. A 30 szemből 28 váltakozva ábrázolta a magyar Szent Korona mását, illetve ovális babérkoszorúban koronás hármast halomból kinövő kettős keresztet. A 29. (záró) szem a magyar Szent Korona mása volt, amely a többi 14, koronát formázó szemtől eltérően 90 fokkal elforgatva, fekvő pozícióban helyezkedett el. A lánc középső, 30. eleme a másik 14 szemhez hasonló ovális babérkoszorú, benne koronás hármast halomból kinövő kettős keresztel, azonban mérete azoknál nagyobb. A lánc középső eleméről a magyar Szent Korona mása, arról pedig

21 Budapesti Közlöny, 73. évf. 120. sz. (1939. május 28.) 1–4.

22 Magyarország tisztii cím- és névtára 51. (1944) 769–770.

23 A Magyar Érdemrend, a polgári személyek részére kifejezett kormányzói „teljes elismerés”, illetve katonai személyek részére kifejezett kormányzói „különös dicséret elismerés” látható jelét képező Magyar Koronás Nagy Aranyérem, a polgári személyek részére kifejezett kormányzói „elismerés”, illetve katonai személyek részére kifejezett kormányzói „dicséret elismerés” látható jelét képező Magyar Koronás Ezüstérem és Magyar Koronás Bronzérem, a Bátorsági Érem, a Magyar Arany-, Ezüst- és Bronz Érdemkereszt, a Magyar Ezüst és Bronz Érdemérem, a hadikitüntetések és végül a Magyar Vitézségi Érem alapszabályai. Bp. 1939. 4.

a Magyar Érdemrend középkeresztjével megegyező méretű rendjelvény függött.²⁴

1939 és 1944 között Horthy Miklós összesen hat esetben döntött úgy, hogy az érdemrend legmagasabb fokozatát rendi láncra adományozza: III. Borisz bolgár cár 1939-ben, Pál jugoszláv régensherceg, X. Keresztély dán király és V. Gusztáv svéd király 1940-ben, Risto Ryti finn köztársasági elnök és Franco tábornok, a spanyol államfő 1942-ben vehette át a kitüntetést.

A hetedik (sorrendben második) „adományozott” maga Horthy Miklós volt, aki – a Magyar Érdemrend alapszabályainak 24. pontja értelmében – magyar államfőként élete végéig tulajdonosa volt a Szent Koronával ékesített nagykeresztnek és a láncnak. Mégsem indokolatlan rá „adományozottként” utalni, mivel a kitüntetés – különleges és ünnepélyes keretek között – ténylegesen átadásra került részére. 1939. augusztus 6-án, az 1919-es magyarországi ellenforradalom huszadik évfordulója alkalmából Szegeden rendezett ünnepségsorozat részeként, a kormányzó tulajdonában lévő magyar királyi 9. honvéd gyalogezred laktanyájában tett látogatás során Bartha Károly altábornagy, honvédelmi miniszter felkérte a kormányzót, hogy fogadja el és viselje a Magyar Érdemrend Szent Koronával ékesített nagykeresztjét hadiszalagon, kardokkal és a láncsal. A kitüntetés jelvényeit a magyar királyi 9. honvéd gyalogezred két legfiatalabb hadnagya adta át a kormányzónak.²⁵ Horthy a rendi láncot számos alkalommal viselte, többek között egyes közszereplései során. Nagy valószínűséggel a kormányzó rendi láncra viselt hadidíszítményes, kardos rendjelvénye található meg magángyűjteményben, a Szent Koronával ékesített nagykereszthez tartozó hadidíszítményes, kardos csillaga pedig a nyíregyházi Jósza András Múzeum Kállay Gyűjteményében.²⁶

A Magyar Érdemrend mint hadikitüntetés, 1939–1945

Horthy Miklós kormányzó 1939. április 14-én kelt legfelsőbb elhatározásával hozzájárult ahhoz, hogy a háború idején szerzett érdemek jutalmazásául a Magyar Érdemrend egyes fokozatai, a Magyar Koronás Nagy Aranyérem, a Magyar Koronás Ezüst- és Bronzérem, a Magyar Arany, Ezüst és Bronz Érdemkereszt, valamint a Magyar Ezüst és Bronz Érdemérem hadikitüntetéseként kerüljenek adományozásra. Ez – az említett elismerések külalakját illetően – a gyakorlatban azt jelentette, hogy a békeidőben, illetve nem háborús érdemért adományozott kitüntetések szalagjaitól eltérően a hadikitüntetések zöld-fehér szegélyes vörös színű, úgynevezett „hadiszalagon”, illetve – a nem szalagon függő érdemjelek, tehát a Magyar Érdemrend magasabb fokozataihoz tartozó csillagok és a tisztikereszt esetében – az alsó keresztzár két

24 A témáról bővebben lásd *Sallay Gergely Pál: A Magyar Érdemrend Szent Koronával ékesített nagykeresztje a rendi láncsal.* In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 18. Szerk. Závodi Szilvia. Bp. 2018. 67–82.

25 *Pandula Attila: A szegedi ellenforradalom 20. évfordulójának szegedi ünnepségei 1939. augusztus 6-án.* Éremtani Lapok 86. sz. (2004. augusztus) 15–20.

26 *Zeidler Sándor: Adalékok a kormányzó kitüntetéseihez.* Éremtani Lapok 165. sz. (2018. február) 2–4.

oldalán elhelyezett zöld zománcos babérágakkal, az úgynevezett „hadidíszítménnyel” ékesítve ítélték oda. A legfelsőbb elhatározás elrendelte továbbá, hogy háború idején az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartással véghezvitt harcscselekményekért vagy eredményes vezetésért a Magyar Érdemrend egyes fokozatait, a Magyar Koronás Nagy Aranyérmét, illetve a Magyar Koronás Ezüst- és Bronzérmét „kardokkal” díszítve lehessen kiérdemelni. A „kardokat” a Magyar Érdemrend jelvényei esetében a keresztzárak között átlósan, hegyükkel felfelé mutatva helyezték el. A harctéri érdemekért adományozott Magyar Koronás Nagy Aranyérmét ugyanakkor az érem és a magyar Szent Koronát formázó függesztőelem között keresztbe helyezve, míg a Magyar Koronás Ezüst- és Bronzérmét a „hadiszalagon” keresztbe fektetve díszítették a „kardok.”²⁷

A „kardokkal” adományozott hadikitüntetéseket a rangsorban megelőzték a „hadiszalagon” vagy „hadidíszítménnyel” adományozott kitüntetéseket, míg ez utóbbiak az azonos fokozatú „békekitüntetéseket” elé soroltak.²⁸ Egy 1942. december 15-én kelt rendelet értelmében a hadikitüntetéseket odaítélt érdemeleket – a békeidőben adományozott kitüntetéseket esetében alkalmazott gyakorlattal szemben – nem kellett tulajdonosuk elhalálása után a legfelsőbb kitüntetési ügyekben illetékes kormányzói kabinetirodához visszajuttatni, hanem azok emlékül az örökösök birtokában maradhattak.²⁹

A „hadiéremek” rendszeresítésével egyidejűleg Horthy – a Magyar Érdemrend nevével fémjelzett kitüntetés család részeként – a Magyar Királyi Honvédség (valamint a Csendőrség és más fegyveres testületek) legénységi állományú tagjainak „az ellenség előtt tanúsított személyes vitézsége vagy hősiesség önfeláldozása” jutalmazására Magyar Vitézségi Éremet is alapított. A kitüntetést szövetséges államok haderőinek legénységi állományú egyénei, illetve rendkívüli esetben polgári személyek is megkaphatták. Az osztrák-magyar kitüntetési hagyományokat nevében és külalakjában egyaránt felelevenítő Magyar Arany, Nagy Ezüst, Kis Ezüst és Bronz Vitézségi Érmeket a fent leírt „hadiszalagon” viselték; előlapjuk a kormányzó mellképét ábrázolta, hátlapjukon VITÉZSÉGÉRT felirat volt olvasható. A Magyar Vitézségi Érem egyes fokozatai többször is adományozhatók voltak egyazon személy részére. A kitüntetést nem terhelte visszaszolgáltatási kötelezettség, így az a tulajdonos elhunyt esetén az örökösök birtokában maradhatott.³⁰

27 A Magyar Érdemrend, a polgári személyek részére kifejezett kormányzói „teljes elismerés”, illetve katonai személyek részére kifejezett kormányzói „különös dicséret elismerés” látható jelét képező Magyar Koronás Nagy Aranyérem, a polgári személyek részére kifejezett kormányzói „elismerés”, illetve katonai személyek részére kifejezett kormányzói „dicséret elismerés” látható jelét képező Magyar Koronás Ezüstérem és Magyar Koronás Bronzérem, a Bátorsági Érem, a Magyar Arany-, Ezüst- és Bronz Érdemkereszt, a Magyar Ezüst és Bronz Érdemérem, a hadikitüntetéseket és végül a Magyar Vitézségi Érem alapszabályai. Bp. 1939. 1–2., 10–11.

28 Uo. 11.

29 Honvédségi Közlöny, Szabályrendeletek, 70. évf. 1. sz. (1943. január 7.) 4–5.

30 A Magyar Érdemrend, a polgári személyek részére kifejezett kormányzói „teljes elismerés”, illetve katonai személyek részére kifejezett kormányzói „különös dicséret elismerés” látható jelét képező Magyar Koronás Nagy Aranyérem, a polgári személyek részére kifejezett kormányzói „elismerés”, illetve katonai személyek részére kifejezett kormányzói „dicséret elismerés”

A második világháború magyar hadikitüntetéseinek rendszere és a Magyar Érdemrend alapszabályai 1942 őszén még kiegészültek a Magyar Királyi Honvédség és Csendőrség tisztjei számára „az ellenség előtt végrehajtott s beigazoltan a férfias önfeláldozás és a személyes bátorság igen magas fokáról tanúskodó fegyvertények vagy cselekmények elismeréséül” adományozható, nagy presztízsű Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel.³¹ A Magyar Arany Vitézségi Éremmel alapvetően megegyező külalakú kitüntetést az különböztette meg legénységi megfelelőjétől, hogy „hadiszalagját” a magyar Szent Korona babérágakkal és kardokkal övezett mása díszítette.

A Magyar Érdemrend hadiszalagon, kardokkal viselt, Szent Koronával ékesített nagykeresztjének (a kormányzón kívül) egy belföldi kitüntetettje volt: Werth Henrik gyalogsági tábornok, a Honvéd Vezérkar főnöke (1942), valamint két külföldi adományozottja: Gustav Mannerheim báró, finn tábornagy (1941) és Hermann Göring német vezértábornagy (1942).³²

A Magyar Érdemrend hadiszalagos és kardos, illetve csak hadiszalagon viselt nagykeresztjét is mindössze néhány tucat magas rangú (túlnyomórészt külföldi, elsősorban német) tábornok kapta meg a második világháború során.

Az 1940-es évek díszesebb adományozási okmányokat is hoztak. A Magyar Érdemrend addig egyszerűbb kivitelű, írógéppel írt értesítőlevelei helyett 1940-ben, „Kelet-Magyarország és Erdély egy részének a Magyar Szent Koronához történt visszacsatolása alkalmából” előbb alkalmi, díszes keretes, Pethely Gyula által tervezett okleveleket adtak a rendjelvényekhez. 1942-től³³ a rendjelek színes ábráival díszített, Légrády Sándor által tervezett értesítő okmányokat kaptak a kitüntetettek – vagy hozzátartozóik, hiszen a második világháború idején jelentős mértékűt öltött a hadikitüntetéseket posztumusz odaítélése magyar és külföldi személyek számára egyaránt.³⁴

2. táblázat

A Magyar Érdemrend kitüntetés-család tagjai (1939–1945)	A Magyar Érdemrend kitüntetés-család tagjai hadikitüntetésként (1939–1945)
Magyar Érdemrend Szent Koronával ékesített nagykeresztje láncon	Magyar Érdemrend Szent Koronával ékesített nagykeresztje hadidíszítménnyel, kardokkal, láncon
	Magyar Érdemrend Szent Koronával ékesített nagykeresztje hadidíszítménnyel, láncon

látható jelét képező Magyar Koronás Ezüstérem és Magyar Koronás Bronzérem, a Bátorsági Érem, a Magyar Arany-, Ezüst- és Bronz Érdemkereszt, a Magyar Ezüst és Bronz Érdemérem, a hadikitüntetéseket és végül a Magyar Vitézségi Érem alapszabályai. Bp. 1939. 11–13.

31 Honvédségi Közlöny Szabályrendeletek 59. évf. 46. sz. (1942. október 13.) 489–490.

32 Magyarország tiszti cím- és névtára 51. (1944) 769–770.

33 Honvédségi Közlöny, Szabályrendeletek, 59. évf. 46. sz. (1942. október 13.) 490.

34 Bővebben lásd *Maruzs Roland: Középkereszt, tisztikereszt, lovagkereszt. A Magyar Érdemrend hősi halottainak emlékkönyve*. Bp. 2013.; *Maruzs Roland: Vitéz és önfeláldozó magatartásért. Hősi halált halt és posztumusz kitüntetett katonáink adattára 1939–1945. H.é.n.* [Nagykovács, 2009.]

Magyar Érdemrend Szent Koronával ékesített nagykeresztje	Magyar Érdemrend Szent Koronával ékesített nagykeresztje hadidíszítménnyel, kardokkal
	Magyar Érdemrend Szent Koronával ékesített nagykeresztje hadidíszítménnyel
Magyar Érdemrend nagykeresztje	Magyar Érdemrend nagykeresztje hadiszalagon, kardokkal
	Magyar Érdemrend nagykeresztje hadiszalagon
Magyar Érdemrend középkeresztje csillaggal	Magyar Érdemrend középkeresztje csillaggal hadiszalagon (hadidíszítménnyel), kardokkal
	Magyar Érdemrend középkeresztje csillaggal hadiszalagon (hadidíszítménnyel)
Magyar Érdemrend középkeresztje	Magyar Érdemrend középkeresztje hadiszalagon, kardokkal
	Magyar Érdemrend középkeresztje hadiszalagon
Magyar Érdemrend tisztikeresztje	Magyar Érdemrend tisztikeresztje hadidíszítménnyel, kardokkal
	Magyar Érdemrend tisztikeresztje hadidíszítménnyel
Magyar Érdemrend lovagkeresztje	Magyar Érdemrend lovagkeresztje hadiszalagon, kardokkal
	Magyar Érdemrend lovagkeresztje hadiszalagon
Magyar Arany Érdemkereszt	Magyar Arany Érdemkereszt hadiszalagon
Magyar Ezüst Érdemkereszt	Magyar Ezüst Érdemkereszt hadiszalagon
Magyar Bronz Érdemkereszt	Magyar Bronz Érdemkereszt hadiszalagon
Magyar Koronás Nagy Aranyérem	Magyar Koronás Nagy Aranyérem hadiszalagon, kardokkal
	Magyar Koronás Nagy Aranyérem hadiszalagon
Magyar Koronás Ezüstérem keskeny vörös-fehér szegélyes smaragdzöld szalagon (katonai) / smaragdzöld szalagon (polgári)	Magyar Koronás Ezüstérem hadiszalagon, kardokkal
	Magyar Koronás Ezüstérem hadiszalagon
Magyar Koronás Bronzérem keskeny vörös-fehér szegélyes smaragdzöld szalagon (katonai) / smaragdzöld szalagon (polgári)	Magyar Koronás Bronzérem hadiszalagon, kardokkal
	Magyar Koronás Bronzérem hadiszalagon
Bátorsági Érem	Bátorsági Érem
Magyar Ezüst Érdemérem	Magyar Ezüst Érdemérem hadiszalagon
Magyar Bronz Érdemérem	Magyar Bronz Érdemérem hadiszalagon
	Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érem
	Magyar Arany Vitézségi Érem
	Magyar Nagy Ezüst Vitézségi Érem
	Magyar Kis Ezüst Vitézségi Érem
	Magyar Bronz Vitézségi Érem

1945-ben a Magyar Érdemrend adományozása megszűnt, jelvényeit azonban egy ideig még viselték. A Magyar Érdemkereszt / Magyar Érdemrend kitüntetéscsalád tagjait 1924 és 1945 között tízezres nagyságrendben adományozták. Ehhez képest elenyésző számban, de női kitüntetettjei is voltak az elismerés egyes – főleg alacsonyabb – fokozatainak. A rendelkezésre álló – jóllehet biztosan hiányos – adatok szerint a Magyar Érdemkereszt III. osztályának (később Magyar Érdemrend tisztikeresztje) kilenc belföldi női adományozottja volt,³⁵ a Magyar Érdemkereszt V. osztályát pedig egyedüliként Greszler Emma budapesti egyetemi főápolónő kapta meg 1932-ben.³⁶ A Magyar Arany Érdemkeresztet (többségében sebesültek ellátásáért, hadiszalagon) 25 fő érdemelte ki, köztük Horthy Istvánné Edelsheim-Gyulai Ilona gróf, vöröskeresztes munkatárs, az ezüst fokozatot 26, míg a bronzot összesen négy hölgy vehette át.³⁷

A Magyar Érdemkereszt / Magyar Érdemrend külföldi kitüntetettjeinek lajstromát vizsgálva – nem meglepő módon – kirajzolódik az ország két fő politikai és katonai szövetségének, Németországnak és Olaszországnak az abszolút hegemóniája, míg a harmadik legmagasabb számú adományozott Lengyelországból került ki.³⁸

Összességében megállapítható, hogy a Magyar Érdemkereszt / Magyar Érdemrend története és adományozási gyakorlata híven tükrözi az ország Horthy-kori politika-, gazdaság- és eszmetörténetét, társadalmi berendezkedését.

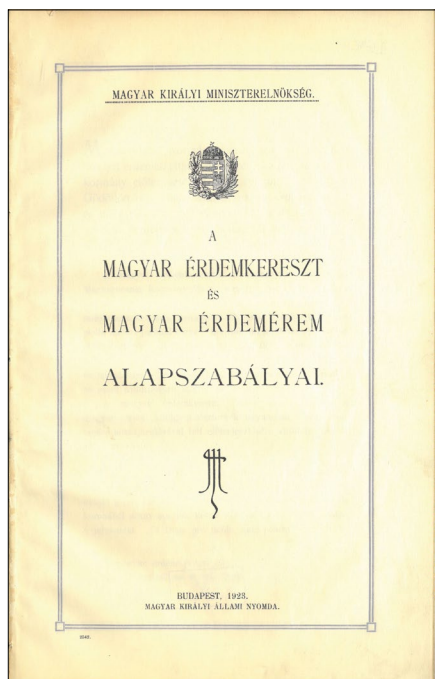
35 Magyarország tiszti cím- és névtára évfolyamai alapján. 1928: Maurer M. Bonaventura, a soproni Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend általános főnöknője és Poetsch Hilária, az Isteni Üdvözítő Nővérei Rend tartományi főnöknője; 1932: Serbóczy Amanda, a szegedi szegény iskolanővérek főnöknője; 1933: Farkas Edit, szociális missziós alapítványi hölgy; 1936: Watzesch Janka leánynevelőintézeti igazgatónő; 1937: Lukács Sarolta, a Magyar Vöröskereszt Egylet alelnöknője és Ibrányi Alice, a Magyar Vöröskereszt Egylet ápolónői főnöknője; 1939: özvegy Tóperczér Ákosné, volt országgyűlési képviselő; 1941: Apor Gizella báró, a Magyar Vöröskereszt országos ápolónői főnöknője.

36 Magyarország tiszti cím- és névtára 43. (1935) 488.

37 Magyarország tiszti cím- és névtára évfolyamai alapján. Horthy Istvánné kitüntetésére lásd Magyarország tiszti cím- és névtára 50. (1943) 784.

38 Böhm Martin (elsődlegesen Magyarország tiszti cím- és névtára évfolyamainak adataira épülő) gyűjtése alapján.

KÉPJEGYZÉK

1. kép – A Magyar Érdemkereszt és Magyar Érdemérem alapszabályai, 1923 (Hadtörténeti Múzeum Könyvgyűjtemény, leltári szám A 1248)

3. kép – A Magyar Érdemkereszt II. osztálya csillaggal, vitéz tasnádi Kovács Aladár altábornagy hagyatékából, 1928. A magasabb fokozatot reprezentáló kisdíszítményt (jobbra) 1929-ben vezették be (Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai Gyűjtemény, leltári szám 2019.187.1–2./É)

2. kép – Megyer-Meyer Antal grafikai tervei a Magyar Bronz Érdeméremről és a Magyar Koronás Bronzéremről, 1922 (<https://www.emedals.com/collections/europe-hungary/products/hungary-kingdom-the-rare-artists-proposal-for-signum-laudis-medal-by-meder-meyer-antal-eu7231rl4?variant=46135504404757&fbclid=IwAR3LrP-NBYwMe0hqK73acwmJUNrsRkONP3TPGr3UkDZqxBl1wLQ7JYO5Hc#main-gallery-3>, letöltés 2023. szept. 18.)

4. kép – Kitüntetésminiatűr-sor frakkláncon, vitéz Módly Zoltán altábornagy hagyatékából, 1930-as évek. A sor élén a Magyar Érdemkereszt II. osztályának (1928) és a hozzá adományozott csillagnak (1934) a miniatűrje (Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai Gyűjtemény, nyilvántartási szám 46/2022/1–15 gy. sz.)

5. kép – A Magyar Érdemrend nagykeresztjének és I. osztályának ábrázolása a Magyar lovagrendek, a Magyar Érdemrend és díszjelvények című korabeli kiadványban, 1937 (Magyar lovagrendek, a Magyar Érdemrend és díszjelvények. Összeáll. Bérczy Róbert Bp. É.n. [1937.] 12.)

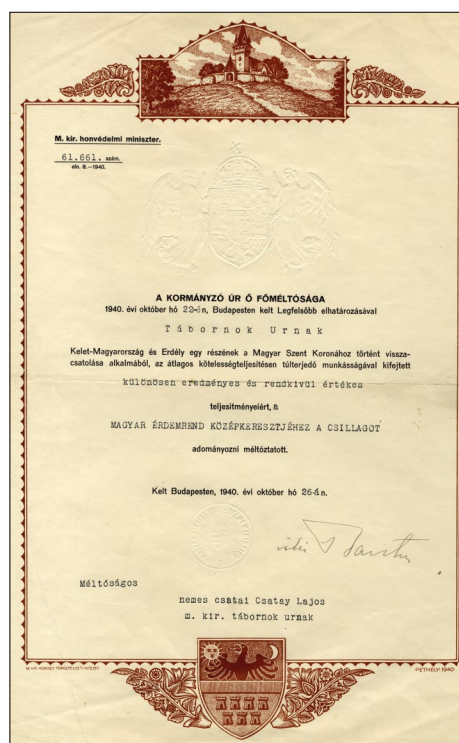

A hős hajóács kitüntetése. Egy évvel ezelőtt hajótörést szenvedett a tengeren az „Alba“ nevű magyar hajó, amelynek személyzetét egy angol gőzös megmentette. A mentési munkálatokban egy Thomas Cooking nevű hajóács járt elől, akit a magyar kormány ki akart tüntetni, de a kitüntetést nem lehetett átadni neki, mert egy újabb hajótörésnél maga is elpusztult. Az érdemkeresztet most családja kapja meg. Képünk: Barcza György londoni magyar követ az érdemkereszttel.

6. kép – Dr. Barcza György londoni magyar követ a Thomas Cooking angol hajóács hozzátartozóinak átadandó Magyar Arany Érdemkeresztrel. A „hős hajóács” egy magyar tengeri hajó személyzetének mentésében jeleskedett, azonban az ezért részére 1938-ban odaítélt kitüntetést már nem vehette át, mert időközben maga is hajótörés áldozata lett (Tolnai Világlapja, 41. évf. 6. sz. [1939. február 8.] 3.)

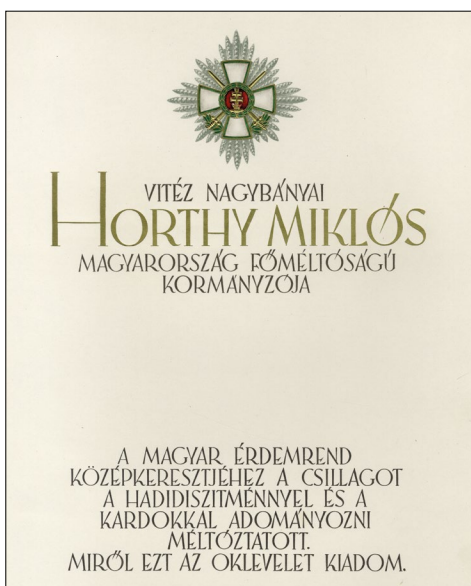
7. kép – Dr. Hász István római katolikus tábori püspök 1939-ben. Nyakában a Magyar Érdemrend 1939-ben adományozott középkeresztjét, mellén ugyanennek a fokozatnak kisdíszítményét viseli (magángyűjtemény)

8. kép – Értesítő levél „Kelet-Magyarország és Erdély egy részének a Magyar Szent Koronához történt visszacsatolása alkalmából” a Magyar Érdemrend középkeresztjéhez adományozott csillagról Csatai Lajos tábornok részére, Pethely Gyula által tervezett alkalmi, díszes nyomtatványon, 1940 (magángyűjtemény)

9. kép – A Magyar Érdemrend rendi láncának és kétféle rendjelményének, valamint a Szent Koronával ékesített nagykereszt csillagainak ábrázolása a Magyar lovagrendek, a Magyar Érdemrend és díszjelmények című korabeli kiadványban, 1941 (Magyar lovagrendek, a Magyar Érdemrend és díszjelmények. Pótkiadmány (1937–1941). Összeáll. Bérczy Róbert Bp. É.n. [1941.] 8.)

10. kép – Légrády Sándor által tervezett, 1942–1944 között használt (kitöltetlen) oklevél a Magyar Érdemrend középkeresztjéhez adományozott hadidíszítményes, kardos csillagról (magángyűjtemény)

11. kép – Az 1944-ben hősi halált halt Barankay József rohamtüzér százados kitüntetéshagyatéka, élén a posztumusz adományozott Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érem és a Magyar Érdemrend lovagkeresztje hadiszalagon, kardokkal (Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai Gyűjtemény, leltári szám 2012.14.1–7./É)

12. kép – Sáska Elemér vezérőrnagy kitüntetésszalagsáv-sora, az első három helyen a Magyar Érdemrend három különböző fokozatának szalagsávjával: középkereszt (1944), tisztikereszt hadidíszítménnyel, kardokkal (1941), tisztikereszt (1940) (Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai Gyűjtemény, leltári szám 2018.10.19./É)

A műtárgyfotókat Szikits Péter készítette.